

**Андижон вилояти Пахтаобод туманида арча унсимон қуртига қарши курашнинг биологик самарадорлиги
(01.07.2017 й.).**

Вариантлар	Дори сарфи, л/га	20 см новдадаги зараркунанда сони, дона				Биологик самарадорлик кунлар бўйича, %			
		3	7	14	21	3	7	14	21
Назорат (дорисиз)	-	28	37	46	48	-	-	-	-
Децис, 2,5% эм.к.	0.8	13	19	20	21	54,0	48,6	56,5	56,2
Вантекс, 6% сус.к.	0,3	6	10	8	11	78,5	73,0	82,6	77,0

аниқланди. Бу зарарларни камайтириш учун барча кураш усуллари биргаликда олиб бориш лозим. Лекин кимёвий кураш тадбирлари юқори самара берди.

Арча унсимон қурти зарари натижасида арча дарахти барглари кучли зарарланганлигини кузатдик. Ўсимлик қувватсизланиб, ўсиш, ривожланишдан тўхтаб қолди. Барглاردан ажратилган шираларда микроорганизмлар ривожланди. Зараркунанда 2-3 мм бўлиб, сарғиш жигарранг қизғиш ва кул ранг тусдалиги аниқланди. Арча дарахтида арча унсимон қурти тухум личинка ва етук зот шаклида қишлаб

чиққанлигини кузатдик. 2016-2018 йиллар давомида 3-4 авлод бериб ривожланди.

Дала тажрибаси олиб борган 2017 йил 1 июлда арча унсимонқуртига Децис, 2,5% эм.к. 0.8 л/га ишлов берганимизда кейин 21- кунда 48-56 %, Вантекс 6% сус.к. 0,3 л/га ишлов берганимизда кейин 21 -кунда 73-82 % биологик самара берди.

Хулоса шуки, арча унсимон қурти ривожланишига қараб, Вантекс каби инсектицидлар билан ишлов бериш биологик ва иқтисодий самаралидир.

АДАБИЁТЛАР:

1. Хўжаев Ш.Т. Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган ҳимоя қилишнинг замонавий усул ва воситалари. - Тошкент: Наврўз, 2015.–256-268 б.
2. Хўжаев Ш.Т, Ахмедов А. Терак ва дехқончилик//Илмий- амалий анжуман материаллари(11-12.х12.2014.ПСУЕЭА-ИТИ) - Тошкент – 2014.Б.172-175
3. Нафасов З., Муқимов Ш Арча унсимон қуртига қарши неоникотиноид гуруҳидаги препаратларнинг самараси // Агро илм . 2016.№2(40)-Б.62

УЎТ: 631.52: 635.646

ЎҚИҢГ, ҚўЛАБ КЎРИҢГ

БАҚЛАЖОННИНГ ИСТИҚБОЛЛИ, ЭРТАПИШАР, БЎРТМА НЕМАТОДАСИГА ЧИДАМЛИ ЯНГИ НАВЛАРИ

Тўраев Дилшод Шодавлатович,

ТошДАУ таянч докторанти,

Наджиёв Жўрахон Нарсайдович,

Қишлоқ хўжалик фанлари доктори,

Термиз агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти,
қишлоқ хўжалиги экинлари селекцияси ва уруғчилиги кафедраси мудири.

Аннотация: Мақолада 2021 йилда Сурхондарё илмий-тажриба станциясида бақлажоннинг нав намуналари ўрганилган. Тадқиқотлар натижасида Снежный, Black Beauty, Matrosik N, L-18 б навларининг умумий ва эртачи ҳосилдорлик бўйича кўрсаткичлари аниқланган ҳамда уларни бўртма нематодасига амалий чидамли навлар сифатида ажратилган.

Калит сўзлар: бақлажон, бўртма нематодаси, селекция, линия, чидамли, нав, стандарт нав, эртапишар, ҳосилдорлик.

Аннотация: в статье были изучены образцы пупка баклажана в научном эксперименте Сурхандарьинской области в 2021 году. В результате проведенных исследований сорта снежный, Черная Красавица, Матросик Н, Л-18 б выделены как показатели по общую и раннюю урожайю и как практически устойчивые сорта к галловым нематодам.

Ключевые слова: баклажан, галловая нематода, селекция, линия, устойчивость, сорт, стандартный сорт, раннеспелость, урожайность.

Annotation: in the article, samples of eggplant navel were studied in a scientific experiment of Surkhandarya region in 2021. As a result of the conducted research, the varieties snow, Black Beauty, Matrosik N, L-18 b were identified as indicators for general and early harvest and as practically resistant varieties to gallic nematodes.

Keyword: eggplant, root knot nematodes, selection, line, stability, grade, standard grade, early maturity, productivity.

Бақлажон кейинги йилларда юртимизда кенг тарқалиб у нафақат очик далаalarda эртаги ва такрорий экин сифатида, балки плёнкали қопламалар остида ва иссиқхоналарда ҳам қўллаб етиштирилмоқда.

Шунинг учун бақлажоннинг эртапишар, серҳосил, мевалари бозор талабига жавоб берадиган, ташқи муҳит омилларига бардошли ҳамда регионимизда кенг тарқалган қишлоқ хўжалик экинларининг хавфли зараркунандаси - бўртма

Бақлажон навларининг морфобиологик тавсифи, 2021 й.

Нав ва линиялар	Амал даври, кун	Ўсимлик		Мева		
		типи	бўйи, см	шакли	ташқи кўриниши	мағзи ранги
Сурхон гўзали	100	ярим тик ўс.	58	цил.	Қора бинаф. силлиқ	оч яшил
Снежный	107	ярим тик ўс	77	узун нок.	Оқ силлиқ	оқ
Black Beauty	103	серпоя	69	нокс.	Бинаф. тўлқин	оч яшил
Matrosik N	109	ярим тик ўс	55	кенг нокс.	Чипор тўлқин.	оқ
L-18 b	100	ярим тик ўс	55	цил.	Қора бинаф. силлиқ	оч яшил

нематодасига чидамли нав ва дурагайлар яратиш муҳим вазифага айланган.

1997 йилдан бошлаб СПЭ ва КИТИ Сурхондарё илмий-тажриба станциясида эртапишар, мевалари бозор талабига жавоб берадиган, бўртма нематодасига чидамли нав ва дурагайлар яратиш бўйича селекция ишлари олиб борилмоқда.

Тадқиқотлар материали сифатида Россия, Непал, Италия, Испания, Франция, Венгрия, Ҳиндистон, Канада ва Япония мамлакатларидан келтирилган 30 га яқин нав намуналари хизмат қилди.

Тадқиқотлар «Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур (томаты, перцы, баклажаны)» (Л., 1977) асосида олиб борилди.

Тажриба кайтариксиз, ҳисоб бўлмачаси майдони 6.3 м.² бўлмачада ўсимликлар сони 30 та, бўлмача уч қаторли. Навлар қиёсий навга таққослаб ўрганилди.

Ўсимликларнинг бўртма нематодасига чидамлилиқ даражаси амал даврининг охирида илдиз системаси қазилиб, Кондакова, Квасников, Игнатова (1976) услубида баҳоланди. Олинган маълумотларга Доспехов (1985) дала тажрибалари услуби асосида математик ишлов берилди.

Амал даври ўрганилган дурагайларда 100-109 кунни ташкил этди ва қиёсий навда эса амал даври 100 кун давом этди.

Ўсимлик типи Снежный, Matrosik N ва L-18 b.ларда ярим тик ўсувчи ва Black Beauty серпоя. Уларнинг бўйи 55-77 см га етди ва қиёсий Сурхон гўзали навидан узун бўлди.

Навларда мева шакли Снежный, Matrosik N ва Black Beauty навида ноксимон ва L-18 b.да қиёсий навга ўхшаш цилиндрсимон бўлди. Меваларнинг Матросик N навида чипор тўлқинли, Снежный оқ силлиқ, Black Beauty бинафша тўлқинли ва L-18 b навларида қора бинафша, усти силлиқ бўлди.

Мева этининг ранги Снежный ва Матросик N навларида оқ рангли Қолган навларда эса қиёсий навдек оч яшил рангда бўлди. Снежный ва Матросик N навларида мева этининг оқ

бўлиши меванинг қиёсий навга нисбатан мева ширинроқ бўлди.

Умумий ҳосилдорлик қиёсий навга нисбатан L-18 b.да 32,3% га, Снежный ва Матросик N.ларда 22,1-20,9% га ва Black Beauty навида эса 13,3 % га кўп бўлди.

Эртачи ҳосилдорлик Снежный навида энг юқорида бўлди ва 44,8 т/га ни ташкил этади. Бу қиёсий навга нисбатан 48,8% кўпдир. Қиёсий навда эртачи ҳосилдорлик 30,1 т/га ни ташкил этди.

Эртапишар бақлажон навларининг ҳосилдорлиги, 2021 й.

Навларнинг номи	Умум. хос т/га	Умум.хос қиёс.навга нисб., %	Эртачи хосил, т/га	Эртачи хос. қиёс.навга нисб., %	Мева вазни, г.
Сурхон гўзали	88,5	-	30,1	-	110
Снежный	108,1	22,1	44,8	48,8	130
Black Beauty	100,3	13,3	41,2	36,9	110
Matrosik N	107	20,9	33,7	12	180
L-18 b	117,5	32,3	43,7	7,3	110

Эртапишар бақлажон навларининг бўртма нематодаси билан зарарланиши, 2021 й.

Дурагай ва ота-она формалар	Ўсимлик сони, дона	Зарарланган ўсимликлар фонзи, балл.					Ўртача зарарланиш, балл.
		0	1	2	3	4	
Сурхон гўзали	30	13,3	6,6	3,3	6,6	3,3	1,4
Снежный	30	26,6	3,3	3,3	0	0	0,3
Black Beauty	30	16,6	6,6	3,3	0	6,6	1,2
Matrosik N	30	100	0	0	0	0	0
L-18 b	30	23,3	3,3	6,6	0	0	0,5

Бу муҳитда ота-она формалардан бўртма нематодасига чидамли Мк линиясида 100% ўсимликлар чидамлилиқ кўрсатди. Қиёсий Сурхон гўзалига навида эса ўртача зарарланиш 1,4 баллни ташкил этиб, у чидамсиз ҳисобланади.

Шундай қилиб, нав намуналарида олиб борилган тадқиқот натижасига кўра Снежный нави эртапишар, хўжалик қимматли белгиларига эга эканлиги аниқланди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур (томат, перец, баклажан) Л., 1977. [23-6].
2. Кондакова Е.И., Квасников Б.В., С.И. Игнатова С.И. Методика оценки сортов томата на устойчивость к галловым нематодам. Тр. НИИОХ, том. 6, М., 1976, [169-174-6.]
3. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М., 1986. [351-6.]

ҚУРУҚ СУБТРОПИК МИНТАҚАДА АРТИШОК УРУҒЧИЛИГИ

Алиев Баҳодир Хасанович,
катта ўқитувчи,
Музаффар Арамов,
кафедра мудири, қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, профессор,
Пардаева Муяссар Эшмурод қизи,
3-босқич талаба,
Термиз агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти.

Annotation. The article presents the results of research on the development of technology for seed production of artichoke in the dry subtropics of Uzbekistan. The research was carried out on the Krasavets cultivar. When identifying the most effective method of forming a seed bush, we compared the cultivation of seed plants without formation and 4 methods of formation: 1 stem on a plant and 3 inflorescences on a stem, 2 stems on a plant and three inflorescences on each, 3 stems on a plant and three inflorescences on each, 4 stems per plant and three inflorescences each. The highest seed productivity was noted in the variant without the formation of a seed plant: 734.2 g / plant or 15789 seeds / plant. However, in terms of such indicators as the mass and number of seeds from one inflorescence, the mass of 1000 seeds of a plant without formation is significantly inferior to other options. Based on the results of experience 3, 4, 5, options can be considered appropriate to use in artichoke seed production.

Key words: artichoke, phenology, inflorescence, productivity, mass and number of inflorescences, interphase periods, growing season, plant height, seed production.

Калим сўзлар: артишок, интродукция, фенология, вегетация даври, тўпгул, атеросклероз, гултожбарг, ўртача ҳосилдорлик, уруғ маҳсулдорлиги, ўсимликнинг баландлиги, уруғчилик.

Кириш. Артишок (араб тилидан ер тикан деб таржима қилинади) мураккабгулликлар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимликдир.

Франция, Италия, Канада, Испания, Аргентина, АҚШ каби мамлакатларда кўплаб етиштирилади. Fernandez J.A., Migliaro D., Esteban A. ва бошқалар (2011) маълумотига кўра Испанияда 10000 га майдонда артишок етиштирилади ва ялпи ҳосил 200 000 тоннани ташкил этади. Испаниянинг Мурсия провинциясида артишок анъанавий экин ҳисобланади ва бу ерда 88 000 тонна артишок етиштирилади. Бу ерда энг кенг тарқалган нав Blanca de Tudela ҳисобланади. Америка Қўшма Штатларида энг кўп артишок етиштириладиган минтақа Калифорния штати ҳисобланади. Бу ерда ҳар йили артишок фестивали ҳам ўтказилади[1].

Артишок Краснодар ўлкасида ва Шимолий Кавказда шахсий томорқаларда етиштирилади[2].

ФАО берган маълумотларга кўра 2013 йилда артишок дунё бўйича 131 минг гектар майдонда етиштирилган. Ўртача ҳосилдорлик 13,72 т/га ни ва ялпи ҳосил 1,793 млн тоннани ташкил этган. Энг кўп артишок етиштирадиган мамлакатлар Италия (0,548 млн т), Миср (0,391 млн т), Испания (0,200 млн т), Перу (0,113 млн т), Аргентина (0,106 млн т) ҳисобланади [3].

Унинг сермағиз гул ўрни истеъмол қилинади. У янгилигича истеъмол қилинганда ёнғоқ таъмини беради. Ундан салатлар, соуслар, пюрелар тайёрлашда фойдаланилади ва консерваланган ҳолда ҳам истеъмол қилинади. У диетик маҳсулот бўлиб таркибида 3% гача оқсил, 0,1% мой, 10-15% углеводлар, 11-110 мг аскорбин кислотаси, В гуруҳига кирувчи витаминлар, цинарин, инулин каби моддалари мавжуд.

У атеросклероз, жигар ва буйрак касалликлари билан оғриган кишиларга тавсия этилади. Артишок қонда холестеринни ва сийдик кислотаси миқдорини камайтириш хусусиятига эга. Унинг сийдик ҳайдовчи хусусияти ҳам мавжуд (2,4).

Артишок сабзавотдан ташқари асал берувчи, манзарали, доривор ва хашаки экин ҳисобланади. Бизнинг тадқиқотларимизда артишок гектаридан 242,0 т. кўк масса бериши аниқланди.

Тадқиқотлар материали ва услуби. Ана шу ўсимликни Ўзбекистон шароитига интродукция қилиш доирасида уруғчилигини ташкил этиш бўйича тадқиқотлар олиб борилди ва ушбу мақолада ана шу тадқиқотлар натижаси келтирилди. Тадқиқотлар объекти сифатида артишокнинг Красавец нави олинди.

Тадқиқотлар қуйидаги 5 вариантда олиб борилди:

Шакл берилмаган уруғлик ўсимлик, назорат;

1 та новда ва 3 та тўпгул қолдирилган ўсимлик;

2 та новдада 3 тадан 6 та тўпгул қолдирилган ўсимлик;

3 та новдада 3 тадан 9 та тўпгул қолдирилган ўсимлик;

4 новдада 3 тадан 12 та тўпгул қолдирилган ўсимлик.

Тадқиқотлар «Методика проведения испытаний на отличимость, однородность и стабильность». Артишок (*Cynara scolys* L. (*Cynara cardunculus* var. *scolymus* L.)) (5). услубий кўрсатмаси асосида олиб борилди. Ҳамма кузатувлар артишок ўсимлиги ҳаётининг иккинчи йилида олиб борилди. Экиш схемаси 1 x 1 м.

Тадқиқот натижалари. Эслатиб ўтиш лозимки, Россия Федерацияси шароитида артишокдан сифатли уруғ олиш учун битта ўсимликда яхши ривожланган 2 та новда ва ҳар бир новдада 1 тадан тўпгул қолдириш тавсия этилган (Пивоваров, Лебедева, 1995). Испания шароитида артишок ҳаётининг иккинчи йилида уруғ ҳосилдорлигини юқори бўлиши Fernandez J.A., Migliaro D., Esteban A. ва бошқалар (2011) тадқиқотларида кузатилган.

Шакл берилмаган, назорат вариантда 1 та ўсимликда 49 та тўпгул ҳосил бўлди ва битта ўсимликдан 734,2 г уруғ ва ўртача битта тўпгулдан 15 г уруғ олинди. 1000 уруғ вазни 46,5